

Az 1952-ben bevezetett „egységes tanterv” gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai a Gyulai Gyógypedagógiai Intézetben

Gál Anikó

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Tanszék, Szeged

ganiko@jgypk.u-szeged.hu

Az értelmi fogyatékos tanulók gyógypedagógiai nevelése-oktatása egyrészt gyógypedagógiai nevelőintézetekben¹, másrészt gyógypedagógiai iskolákban valósulhatott meg. Az 1950-es évi párthatározat megkövetelte a szovjet tantervek mintájára új tantervek, tankönyvek kidolgozását. A középsúlyos értelmi fogyatékos gyermekek számára elsőként kidolgozott tanterv az 1952-es „Tanterv és Utasítás” volt, mely műfajilag a centralizált tantervek csoportjába tartozik. Mindkét intézménytípusban ez a tanterv szabályozta a pedagógiai munkát, azonban intézménytípusonként eltérő volt az óraterv.

A központi tantervek legfontosabb ismertetőjegye, hogy részletes aprólékossággal határozza meg a tanítandó tananyagot, valamint az oktatási célok, feladatok és annak megvalósítását szolgáló módszerek, eszközök az állami elvárásoknak megfelelően érvényesül. A központi tantervre a tantervi diktatúra jellemző, aminek hatására megszűnik az iskolák, a pedagógusok autonómiája. A tantervben a pedagógiai előírások mellett direkt ideológiai, politikai célok hangsúlyozottan jelennek meg.

A Békés megyei gyógypedagógia történetében a gyulai intézet a megalakulásától kezdve meghatározó jelentőségű volt, hiszen 1925. augusztus 1-től Gyulai Gyógypedagógiai Intézet néven, a vidéken elsőként kezdte meg működését a Szent István út 36. szám alatt. Az intézmény vezetését 1949-ben *Szikes Antal* – az akkori megnevezés szerint – „munkásigazgató” vette át. Az új vezető munkájához felhasználta az ország hasonló típusú intézményeinek szakmai tapasztalatait. Igazgatói tevékenységének időtartamára esik az új tanterv bevezetése. Erősen foglalkoztatta az új tantervből adódó teendők meghatározása, a további szakmai, fejlesztési lehetőségek kiaknázása. Az igazgató tantestületének minden tagját felkérte, hogy részletesen tanulmányozza, ismerje meg az új központi szabályozót és észrevételeknek, megjegyzéseknek adjanak hangot. Az iskolai jegyzőkönyvek tanulmányozása során tapasztalható volt, hogy a tantestület tagjai élénk figyelemmel kísérték a tantervben megfogalmazottakat.

A tantervi követelmények megvalósíthatóságát illetően a következőkben az 1952-es tanterv alkalmazásának tapasztalatait mutatjuk be a „Beszédnevelés” az „Olvasás-írás fejlesztése”, valamint a „Számolás-mérés tárgya” című tantárgyak keretein belül.

Papp Mihály, a kísérleti csoport vezetőjének kritikai észrevételei a következőket tartalmazták: „Kifogásolható, illetve bővíthető a Beszédnevelés fontos tananyaga. A tárgy egyeztetése tárgyal, illetőleg néhány esetben tárgy és tárgykép egyeztetés sem biztosítja a gyermek beszédképességének nagyfokú fejlődését” (GYNJ-Papp,

¹ A nevelő tagozatot a középsúlyos értelmi fogyatékos („imbecillis”) gyermekek iskolája kezdő három osztálya képezi: az ún. kísérleti, átmeneti és előkészítő osztály.

1952:149-150). A Beszédnevelés bővítéséhez kapcsolódóan konkrét példát is említett: „*Mit csinál a baba? A baba ül stb. Így a gyermeknek nemcsak a tárgyak, azok tulajdonságait, hanem a tárgyakkal végrehajtható reális cselekményeket is megismerik. A munkacsoportok gyakorlati foglalkozásának anyaga gyakorlati tapasztalataim alapján válogatásnál 3 különböző tárgyon túl ne terjedjenek, mert a növendékek nem bírják*” (GYNJ-Papp, 1952:150). A tanári testület Papp Mihály nevelő észrevételeit és gyakorlati újításait helyesnek találta és tantervbírálatnak elfogadta.

Lengyel Józsefné is feltárta véleményét a témát illetően: „*Én a kísérleti csoportot vezetem. Gyermekanyagom nagyon súlyos és ezért a beszédnevelésre kell elsősorban a fő súlyt fektetnem*” (GYNJ-Lengyel, 1952:196-197).

Özv. Jáky Károlyné az elmondottakra reagálva egyetértését fejezte ki: „*Lengyel kortársnő csoportjában nagyon sok növendék nem tud beszélni. A fő súlyt szerintem is a beszédnevelésre kell fektetnie*” (GYNJ-Jáky, 1952:197). A fentebb elhangzottak is azt támasztják alá, hogy a kísérleti csoportban a legsúlyosabban sérült, nem beszélő, de azért kommunikációs lehetőségekkel rendelkező gyermekek tartoztak. Ebben a csoportban elsősorban az *utánzásra alapozva* határozták meg a kitűzött célokat. Másrészt a szemléltetés, azaz a képek használata is hangsúlyos szerepet kapott (Tanterv és Utasítás, 1952:13).

Lengyelné hozzászólásában kiemelte a tanárhiányból adódó nehézségeket is: „*Igyekezni kell az anyagot elvégezni. Aki nem végzi el, az lemarad. Szerintem is csak akkor lehet az új tanterv szerinti anyagot elvégezni 100%-ig, ha Papp kortárs helyett kapunk egy nevelőt. Így nem*” (GYNJ-Lengyel, 1952:199). Az igazgató az elhangzottakra reagálva megemlítette, hogy erre lehetőséget nem tud biztosítani, a körülményeknek megfelelően kell a munkát végrehajtani.

A fenti véleményekből megállapíthatjuk, hogy a tanárhiányból adódóan a nevelőtestületnek *komoly kihívást jelentett a tantervben előírt tananyag teljesítésének megvalósítása*. A tananyag eredményes tanítását tovább nehezítette a heterogén gyermekcsoport.

Csüllög Sándorné is csatlakozott az előbbi véleményekhez: „*A II. osztály beszédanyagát az új tanterv szerint nehéz volt feldolgoznom, mivel a növendékeink intézetben laknak és még hozzá tanyán. Így azon részek helyett, amit ezen okok miatt nem tudok tárgyalni, a mi esetünket veszem fel anyagként a tanmenetbe*” (GYNJ-Csüllög, 1952:198-199).

Az új tanterv bevezetése és alkalmazása előtt a tárgy tanítására vonatkozó *módszeres-nevelői-oktatói eljárás kidolgozása nem történt meg*. Emellett nem rendelkeztek pontos adatokkal az I. osztályos gyógypedagógiai iskolai tanulók átlagos beszédfejllettségéről sem. A mindennapi oktatás során ez is nehezítette a nevelők számára az alapvető követelményszint kitűzését és teljesítését.

Az olvasás-írás elemeinek elsajátítása hosszú és összetett folyamat a középsúlyos értelmi fogyatékos gyermekek tanítása során. Ugyanakkor a beszéd (kommunikáció) szintje is jelentősen meghatározza az olvasás-írás elsajátításának a szintjét. A továbbiakban a gyulai nevelőtestület tagjai által feltárt *olvasás-írás fejlesztéshez* kapcsolódó tapasztalatokat vizsgáljuk meg.

Az előkészítő csoport özv. Jáky Károlyné vezetőjének észrevételei a következők voltak: „*Tapasztalatom a következő: szavak írott és nyomtatott formájának együtt való alkalmazása nem helyes. Összekeverik a növendékek. Nehézség a II. osztályban mutatkozik. A kisbetűk nyomtatott formája, s a nagy és kisbetűk írott formájának tanítása sok*” (GYNJ-Jáky, 1952:150).

Az I. a osztály vezetője, Prohászka Béláné nevelő is részletesen ismertette a betűtanításra alkalmazott módszerét: „Az új módszerrel a gyermekek megtanultak olvasni nagybetűs szöveget. A gyengébbeknek segítség volt az, hogy pl. mikor az A betűtanításnál az almával kapcsolatos beszélgetést kiépítem, az alma rajzát is elkészítem amihez hasonló képet minden betűtanításnál készítek. Először a táblára rajzolom fel ajtó, ablak, stb. kíséretében az alma képét s mikor az új betűt már megismertük az előre elkészített rajzot is felmutatom, amin már az új betű képe is

rajta van. Almának a betűje A. Így a gyermekeknek jobban megrögződött az alma képéhez kötött A betű formája. A képecskék, ahogy haladunk a betűkkel úgy szaporodnak. Minden óra elején kirakjuk az olvasótáblára, s egyeztetjük a megfelelő nyomtatott betűformákat. A nehézség a II. osztályban mutatkozik. A kisbetűk nyomtatott formája, s a nagy és kisbetűk írott formájának tanítása sok” (GYNJ-Prohászka, 1952:152). A tanári testület Prohászka nevelő beszámolóját elfogadta, és az alkalmazott betűtanítási módszert megfelelőnek találta. Nehézséget a II. osztályban a betűformák tanításánál véltek felfedezni. Ahogy Prohászka Béláné beszámolójából is kiderül, a betűtanítás során nélkülözhetetlen eszköz a betűkártyák, hívóképek használata. A gyógypedagógiai fejlesztés során minden betű tanításánál változatos módon szükséges biztosítani a szoros asszociációs kapcsolatot (a betű látási-hallási-beszéd-mozgási emlékképe között). Az értelmi fogyatékos tanulók esetében az emlékezeti-tárolási problémák miatt ehhez több időre van szükség. A tanult betűk felszínen tartása, ismétlése ezért is meghatározó feladat az egész tanév folyamán.

Az I. b osztály vezetője, Csüllög Sándorné nevelő az egész tantervvel kapcsolatos bírálatát mondta el: „Általánosságban az a véleményünk az 1951–52. iskolaévben kiadott tantervről, hogy a tananyag minőségi és mennyiségi szempontból ütközik a gyermekanyag kvalitásával. Valahogy nehezen elképzelhető, hogy a mi kísérleti osztályunk növendékcsoportja annyira bekandizálódjon, hogy alkalmas legyen a fizikai, kémiai ismeretek és összetettebb számolási műveletek befogadására. Az I. osztályban tanult 1 féle betűforma (nyomtatott nagybetű) elsajátítása után a II. osztályban, hogy tud a mi növendékanyagunk 3 formát elsajátítani? A nagy betűk írott formájának párhuzamos tanítása gyakorlatilag nem megalapozható, mert csak nagybetűvel nem szokás írni” (GYNJ-Csüllög, 1952:153-154).

A II. osztály vezetője, Lengyel Józsefné az alábbiakkal reagált az elhangzottakra: „Nekem az új tanterv II. osztály olvasás-írás anyagához annyi a megjegyzésem, hogy sok. Sok azért mert az I. osztályban csak a nyomtatott nagybetű formát kell elsajátítani, addig a II. osztályban a kisbetű írott és nyomtatott és a nagybetű írott formáját kellene megtanítani. Tehát ez az anyag az I. osztály anyagának háromszorosa. A II. osztály olvasás-írás anyagból az I. osztálynak kellene leadni a nyomtatott kisbetűk írását” (GYNJ-Lengyel, 1952:155). A tanári testület a javaslatot elfogadta.

Prohászka Béláné ismertette a tanmenethez kapcsolódó tapasztalatait: „Nehézségeim az írást tanításánál van. Ezzel kapcsolatban kérem az előkészítő csoport vezetőjét, hogy szigorúbb elbírálás alá vegye a növendékeket. Inkább maradjon még egy évig a gyenge tanuló ugyanabban a csoportban, mint hogy az I. osztály munkáját hátráltassa. A 19-es létszámú osztályomban nehéz külön-külön tanítgatni egyes elmaradt növendékekkel az írási előgyakorlatokat, amikor már a többivel betűtanításokat kell vennem. [...] Szerintem annyit kell venni az írási

anyagból, amennyit el tudunk végezni eredményesen” (GYNJ-Prohászka. 1952:198-199).

Csüllög Sándorné is csatlakozott a korábbi véleményekhez: „Az írástanítás is sok lett, mivel az előző évben éppen másképpen tanítottuk az írást. Véleményem, hogy az új tanterv nagy tempót diktál, az intézeti gyermekanyag nem biztos, hogy bírni fogja ezt az iramot” (GYNJ-Csüllög, 1952:198-199).

A fenti beszámolók jól mutatják, hogy az olvasás-írás tanítása során a nevelőknek a magas követelményszint elvárásából adódóan milyen nehézségekkel kellett megküzdeniük. Az olvasás komplex készség, melynek elsajátításához mind a beszédészlelés, mind a beszédmegértés fejlettségére, a verbális és vizuális emlékezet megfelelő működésére is szükség van. Az értelmi fogyatékos tanulók esetében a verbalizmus jellegzetességeiből vagy hiányából adódó nehézségek gátolják önkifejezésüket, információszerzésüket. A gyermekekkel való foglalkozás, a fejlesztés sokrétű feladat. Emellett az értelmi fogyatékos gyermekek fejlődési, tanulási sajátosságai hosszú évekig tartó előkészítő szakaszt tesznek szükségessé. Ezeknek a követelményeknek a figyelmen kívül hagyása nagymértékben hozzájárulhat a tantárgy tanításának sikertelenségéhez.

A továbbiakban a „számolás-mérés” tantárgyra vonatkozó nevelőtestületi megállapítások tapasztalatait tegyük elemzés tárgyává:

A III. osztály vezetője, Honti Józsefné nevelő bíráló megjegyzése: *A III. osztály számtanánál a begyakorláshoz kevés idő van biztosítva. Egy-egy számkör bővítéshez másfél hét begyakorlás lehetséges mivel az összes mértékek, pénz, római számok, mértani fogalmak megismerése szintén sok időt vesz igénybe. Így a túlszűfolttság miatt a begyakorláshoz kevés idő jut*” (GYNJ-Honti, 1952:155).

A IV. osztály vezetője, Huszka Mihályné nevelő folytatta a kritikai megjegyzéseket: „Általában véve a tanterv túlszűfolt a IV. osztályban is. Nehéz anyagot dolgoz fel értelmi fogyatékos gyermekek számára. A IV. osztályban súlyos kívánság az 1-100-ig terjedő osztás megtanulása bennfoglalással és részekre osztással szóban és írásban, mivel ezt a három alsó osztályban nem készítik elő kellőképpen. A tanterv szerint a harmadik osztályban is csak az összeadás és kivonás 10-es átlépéssel, szorzótábla fokozatos felépítése van. Tehát elég lenne 1-50-ig megtanítani a IV. osztályban az osztást úgy szóban, mint írásban. Javaslom én is, hogy vegyék be a tantervbe az alsó osztályokba az osztásra való előkészítést” (GYNJ-Huszka, 1952:156). A tanári testület a felszólalásokkal egyetértett és a javaslatot elfogadta.

Tarnai Ottó, gyógypedagógus felszólalása a következőket tartalmazta: „Az észrevétel szerintem helyes, ha II. osztályban van osztozkodás-többszörözés, akkor III.-ban is kell tanítani. A tanterv azonban nem írja elő. Általában a tanterv nagyon szűkszavú a részletezésnél” (GYNJ-Tarnai, 1952:157).

Honti Józsefné az alábbi problémákat tárta fel: „Számolással kapcsolatban egy gyerek van, aki csak a 10-es körben számol. Ezzel a növendékkel külön foglalkozom. 32 növendék sok. Olyan anyagot kell kiválasztanom, hogy minden gyerek le legyen kötve. [...] A tantervben felvett számolási anyag a tavalyihoz képest nehezebb lett” (GYNJ-Honti, 1952:199).

Honti József beszámolója a következő problémákra irányult: „A IV. osztály anyaga nagy részben begyakorlás. Nagy elmaradás a számolás anyagánál van a mértani részben. Igyekszem ezt a hiányt pótolni. Elég nehéz a gyógypedagógiai alanyoknak mértani ismeretet tanulni.” (GYNJ-Honti, 1952:200).

A véleményekből az is kiténik, hogy a tanterv a tárgy tanítására vonatkozó teljes körű és részletes módszertani leírást sem tartalmaz. Ezt a tantervkészítők is elismerték: „A gyógypedagógiai intézetek számolás tanításának módszertanával

minden irányban foglalkozni nem célja a tanterv útmutatójának. Itt csak a számolástanítás legfontosabb lépcsőfokainak kialakítására kívánunk segítséget nyújtani” (Tanterv és Utasítás, 1952:2). A tárgy tanítása kapcsán megjelent az alábbi *módszertani tanácsok* javasolt figyelembevételére is, mint például minél több érzékszerv bevonása, mozgásos, cselekvésbeágyazott feladatok megvalósítása. A különféle tevékenységek során biztosítható, hogy sokféle érzékeléssel szerezhessenek tapasztalatokat. Mindezek alapján megállapíthatjuk azt is, hogy az értelmi fogyatékos gyermekek számolástanításának, fejlesztésének legfontosabb módszertani alapelve a *valóságon alapuló, cselekvő tapasztalatszerzésből kiinduló tanulás*. Ugyanis a mindennapi cselekvések során, az életből vett gyakorlati feladatok megoldásakor ismerik meg a tárgyak formáját, nagyságát, majd azok számát. *A cselekvés eredményességének azonban további feltételei is vannak* (pl. a cselekvések indokoltak legyenek: játéksituációban, személyhez kötött feladat; ne váljanak gépiessé, unalmassá stb.), amelyek egymásba fonódva biztosíthatják az eredményt (Hatos, 1997:125). Fontos feltétel tehát ennek a tantárgynak a tanításánál is a cselekvésbe ágyazott ismeretszerzés, és a tanulók értelmi szintjéhez igazodó követelmény. A nevelők beszámolójának elemzése megerősíti azt a tényt, hogy ez utóbbi alapvető szempontot a tantervkészítők figyelmen kívül hagyták, ami nagymértékben hozzájárulhatott a tárgy tanításának eredménytelenségéhez. Ugyanakkor láthatjuk azt is, hogy törekedtek azoknak az alapvető alapelveknek a betartására is, ami a gyógypedagógiai oktatás területén nélkülözhetetlen, mint pl. a differenciálás, szemléltetés, fokozatosság elvének a betartása.

Összességében, az 1952-es tanterv bírálatára vonatkozó észrevételek közös *kritikai megállapításai* a következőket tartalmazták:

- ❖ Az új tanterv elméleti anyaga a korábbihoz képest szigorúbb elvárásokat fogalmazott meg. Rövidebb idő alatt többet követelt a gyermektől, nem illeszkedett az egyéni különbségekhez, emiatt sok tanuló a tananyagban lemaradt, ami a tanítás hatékonyságát még tovább nehezítette.
- ❖ Az osztályok magas létszáma, az eszközök hiánya, a csoportösszevonások, az egyéni tempó figyelmen kívül hagyása nem tudta biztosítani a megfelelő gyógypedagógiai fejlesztést.
- ❖ A legnagyobb problémát a nevelőtestület egybehangzó véleménye alapján a *számolás tanítása* okozta. Bizonyított, hogy az értelmi fogyatékos személyek kognitív fejlődésüket tekintve – mind az észlelés, a figyelem, az emlékezet, a gondolkodás területén – nagymértékű elmaradást mutatnak. Ha csak arra gondolunk, hogy az észlelésük többszörösen akadályozott, figyelmi teljesítményük ingadozó, rövid idejű, a bevézés folyamata lassú, az információk megőrzése gyakran bizonytalan, gondolkodásukat nagyfokú konkrétság jellemzi. Emellett egyéb más összetett okok is fennállhatnak.

A problémák tehát igen összetettek voltak ebben az időben, mely az intézetben erősen éreztette hatását, mint pl. a súlyosabban sérültek beáramlása, a koedukáció hiánya a nevelésben, a felkészületlenség. A gondok háttérben történelmi (a világháború) és gazdasági (a rossz anyagi helyzet) viszonyok együttes jelenléte is állt, de mindezek ellenére a gyulai intézet tanári karának rendületlen kitartása és hivatás iránti elkötelezettsége, valamint a vezetők rátermettsége segítséget nyújtott az akadályok leküzdésében.

A kialakult helyzetért felelős volt az 1950-es évekre jellemző, „felülről irányított” bonyolult szerkezeti és működtetési átalakítás, mely erősen érintette az intézmény életét. Egyre jobban körvonalazódott, hogy a kialakult feszültségek feloldására

komoly további intézményi átalakításokra lesz szükség, és ennek az átszervezésnek érintenie kell az intézmény gyógypedagógiai, szakmai tevékenységét is. A feszültségeket végül az 1972-ben megjelent *Foglalkoztató iskola* számára létrehozott *nevelési és oktatási program* tudta enyhíteni.

Irodalomjegyzék

Hatos Gyula (1997). *Tanítás a foglalkoztató iskolában*. Budapest: ELTE BGGYTFK.
Tanterv és Módszertani Útmutatás a Gyógypedagógiai intézetek, iskolák és osztályok számára (1952). Közoktatásügyi Miniszter 852-6831/1952. KM SZ. rendeletére. Budapest: Tankönyvkiadó.

Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv (GYNJ)

- Csüllög Sándorné (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 153-154.
- Csüllög Sándorné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 198-199.
- Honti József (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 200.
- Honti Józsefné (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 155.
- Honti Józsefné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 199.
- Huszka Mihályné (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 156.
- Lengyel Józsefné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 196-197; 199.
- Lengyel Józsefné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 199.
- Özv. Jáky Károlyné (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 150.
- Özv. Jáky Károlyné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 197.
- Papp Mihály (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 149-150.
- Prohászka Béláné (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 152.
- Prohászka Béláné (1952). „Az új tanterv szerint összeállított tanmenetek bírálata”. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Október 24. 198-199.
- Tarnai Ottó (1952). „A tantervvel kapcsolatos észrevételek megtárgyalása”. - K.M: 852-6816/1952. III. 2. sz. In *Gyulai Nevelőtestületi Jegyzőkönyv*. Gyula. Június 16. 157.